

УДК 821.161.2-6-94.09«188»І.Франко:323.281

**«DELIRIUM DES ZEITGEISTES»:
ІВАН ФРАНКО ТА АПОЛЛІНАРІЙ МАРШИНСЬКИЙ
НА ТЛІ ДОБИ**

Наталя ТИХОЛОЗ

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: ntycholoz@ukr.net*

На основі епістолярних, мемуарних та архівних джерел розглянуто міжособистісні та творчі взаємини Івана Франка та Аполлінарія Маршинського. З'ясовано історію їхнього знайомства, а також детективні перипетії, пов'язані з арештом І. Франка та А. Маршинського у 1889 році.

Ключові слова: арешт, київська «Стара громада», процес «С. Дегена і товаришів», спогади, листування.

В історії української літератури, як і культури загалом, чимало білих плям, несправедливо забутих чи й просто жорстоко викреслених імен, світлу пам'ять яких сьогодні потрібно повертати. Адже без їхньої творчої діяльності, громадянської і громадської активності, національної свідомості не було б нас, сьогоднішніх... Тим паче, що часто це люди, які не просто йшли поруч із велетами нашої культури, такими як Володимир Антонович та Михайло Драгоманов, Іван Франко та Леся Українка, а й переймали від них культурницьку та державотворчу естафету. За яскраво-сонячним сяйвом одних ми часто не помічаємо інших, зіркове світло яких, можливо, слабше, але без нього духовний небосхил України не повний.

До таких незнаних сьогодні постатей української культури та історії належить і Аполлінарій Серапіонович Маршинський, життєвий шлях якого перетнувся з долею Івана Франка. Ба більше, знайомство вихованця В. Антоновича, ідейного прихильника М. Драгоманова, ровесника і друга Володимира Самійленка з галицьким письменником різко змінило долю студента А. Маршинського, зруйнувало усі його молодечі мрії і перекреслило творчі плани на майбутнє. Історія творчих взаємин І. Франка та А. Маршинського сповнена детективної напруги та кримінальних перипетій. Проте про усе за порядком...

Український мемуарист, перекладач, громадсько-культурний та державний діяч, фінансист, педагог А. Маршинський (відомий також під псевдонімами і криптонімами – Петро Левківський, Левко; Морашинський, М.) народився 1865 року на Херсонщині. У 1884–1889 роках навчався на словесному відділі історико-філологічного факультету Київського університету. Зі студентських років став членом київської «Старої громади»

та ідейним прихильником М. Драгоманова. Тісно здружився з Костянтином Арабажином, Богданом Кістяківським, Михайлом Косачем, В. Самійленком. Брав активну участь у студентських українських гуртках (літературно-драматичному, «хрестоматійному» та ін.), засідання яких за браком приміщення часто проводили у будинках В. Антоновича, Миколи Лисенка, Олександра Кониського та інших «громадівців». На таких зібраннях в умовах заборони української культури підпільно, усупереч усе ще чинному Емському указові 1876 року, формувалася нова генерація національно свідомих українців. Старше покоління «громадівців» виховувало молодше. «Нас просто в сей спосіб вчили: привчали до умислової праці, до вивчення рідної мови, до правдивого наукового розуміння тих моментів минулого життя, які ховала від нас або фальшувала державна офіційна наука. [...] Старше покоління гартувало наші переконання, щоб не схибнули, не зблудились потім, вийшовши на шлях російського життя, щоб українське почуття зробилось нашою природою. [...] Учений Антонович вкладав в наші голови потрібні знання, підводив під наш світогляд твердий ґрунт; сивий одноокий мистець слова Кониський терпеливо навчав нас краси мови, – так сказати би, стилізував нашу душу; м'який, завжди лагідний Лисенко видобував громом своїх згуків з глибини почувань патос, якому природню форму давала національність. Приймали у себе, частували й непомітно виховували наші національні почуття...», – згадував із вдячністю А. Маршинський членів «Старої громади» [6, с. 96]. На одному із таких засідань у будинку В. Антоновича А. Маршинський уперше побачив І. Франка. «В кабінеті Антоновича наш гурток приймав на урочистому засіданні І. Франка, коли той приїздив до Києва, – оповідав згодом А. Маршинський. – Енергією, силою повіяло на нас від серйозного, на вигляд холодного, задуманого галицького гостя. Запропонував нам запитувати про те, що нас цікавить і на запитання ознайомив нас з загальним станом національної справи в Галичині. Пригніченим російським безправ'ям, нам видавались благами ті конституційні гарантії, якими володіли наші брати, між иншим школа, в якій наших письменників – Шевченка, Марка Вовчка, Кониського – студіювалося так, як ми в своїх школах студіювали Пушкіна, Тургенева» [6, с. 98–99]. Очевидно, йдеться про візит І. Франка до Києва у лютому 1885 р. Чи тоді-таки відбулося й особисте знайомство юного студента з письменником, напевне сказати не можна.

Улітку 1889 року на кошти київської «Старої громади» А. Маршинський разом з Б. Кістяківським, Сергієм Дегеном та двома його сестрами Наталією і Марією прибули до Галичини для встановлення контактів із галицькою молоддю, ознайомлення з культурно-політичним життям українців за межами Російської імперії та налагодження пересилання забороненої літератури із закордонних еміграційних осередків Європи через Галичину в Росію і Україну. Мету своєї подорожі А. Маршинський означував так: «Крім завдання подивитися на український світ поза російським вікном, я взяв на себе перевезти, повертаючись, заборонені до ввозу в Росію книжки львівського видання. Від нашого радикально-демократичного, як ми себе називали, гуртка віз для пересилки або передачі через когось листа до М. П. Драгоманова» [5, с. 82]. Для майбутнього листування та захисту від перлюстрації було придумано шифр та спеціальні терміни (як-от, книжка – «білизна», Франко – «негоціант»). На час перебування у Галичині А. Маршинський для конспірації обрав собі псевдонім Левківський.

Зрозуміло, що справжня мета поїздки київських студентів не розголошувалася. Офіційно в документах значилося, що Б. Кістяківський, А. Маршинський, С. Деген «приїхали для етнографічних і історичних студій» [3, с. 126], а сестри Деген – для оздоровлення в Карпатах. Проте російська і австрійська поліції уже стежили за київськими мандрівниками. Причиною цього слугував донос одного поляка (прізвище невідоме) в Києві австрійському консулові Ф. Шпонеру, у котрому значилося, що «до Галичини виїхала група студентів підбурювати селян проти польських панів, галичан проти поляків» [1, с. 225]. Консул доповів про це австрійському міністрові закордонних справ. А 4 серпня 1889 року Бадені повідомляв адміністративним і поліцейським органам Австро-Угорщини, що справжня «мета їх подорожі – пропагування серед українців соціалістичних ідей і розпалювання ненависті до шляхти» [2, с. 123]. Відтак приїзд А. Маршинського разом із київськими друзями до Галичини та їхній контакт з І. Франком стали безпосередніми причинами третього арешту письменника. Напередодні виборів до сейму, що мали відбутись у вересні 1889 року, цей арешт мав ізолювати небажаного кандидата від його виборців. Так постала справа «Дегена і товаришів».

У Львові А. Маршинський (разом з Б. Кістяківським) замешкав у студента юридичного факультету, секретаря товариства «Просвіта» А. Скородинського. Обідати ходив до І. Франка, у якого зупинився С. Деген. На адресу І. Франка приходила й кореспонденція для А. Маршинського. Останній часто бував у квартирі письменника, (вул. Зиблікевича, № 10 – тепер вул. І. Франка, будинок не зберігся), у якого збиралася молодь, провадили дискусії. Також відвідував бібліотеку Оссолінських (нині Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника), «Академічний кружок». Познайомився з Григорієм Величком, Олександром Колесою, Євгеном Левицьким, Осипом Маковеєм, Василем Охримовичем, Кирилом Трильовським.

На честь приїзду київських гостей увечері з 19 на 20 липня 1889 року було влаштовано товариський бенкет, що відбувся на першому поверсі ресторану єврейського броваря Макса Віксля (приміщення ресторану розміщувалося поблизу перехрестя сучасних вул. Вітовського і Коперника, орієнтовно на тому місці, де зараз перший трамвайний парк у Львові). На ньому був присутній також і І. Франко. Про цю вечірку А. Маршинський згадував: «Не було – щоправда – бенкетом, тим більше підстриженим, а просто товариською вечіркою – бо й завдання були не бенкетні – якою вшанували нас, киян, львівські товариші перед своїм (на вакації) і нашим виїздом на мандрівку зі Львова. Запросили Франка. Вечеряли. Говорили промови. Співали патріотичні пісні і декламували вірші (пам’ятаю, як запалили всіх “Каменярі” (поезію Франка “Каменярі” читав на вечорі студент Львівського університету, згодом актор театру товариства “Руська бесіда” Лев Лопатинський. – *Н. Т.*) і як гаряче вітали автора). Від нашого імени говорив Богдан Кістяківський, невеликий оратор, та все ж кращий від мене. Теми і зміст промов були звичайні, оскільки їх собі уявляю, про братню єдність, про завдання та шляхи, що стояли перед нами. Про інтереси простого народа, з якого тільки що повсталала більшість сучасної молоді інтелігенції. Розмови велись в нормах здорового розуму, на ґрунті реальних історичних умов. Молодість гарячила наше слово, запалювала надію, але ні крихти не позбавляла тверезости. Тай тут же говорив найтверезіший з

ентузіястів, найбільш прозаїчний з великих поетів І. Франко. Кому саме привидилось, якому шпигові помутилось в голові, того вже не дослідити і не збагнути, але з наших невинних розмов і промов виросла незабаром у тій дурній голові отрутна сікофантська ростина, що й отруїла нам на якийсь час життя» [5, с. 86–87].

Наступного дня 21 липня 1889 року учасники вечірки, поділившись на групи, вирушили в подорож по Галичині і Буковині. І. Франко з О. Маковеєм, С. Дегеном та його сестрами виїхали у мандрівку до с. Дидьови Турчанського повіту (тепер на цьому місці кордон України з Польщею). А маршрут А. Маршинського з Б. Кістяківським, О. Колесою, Г. Величком, Ю. Бачинським, В. Охримовичем [див.: 7] проходив через м. Долину та м. Болехів (зокрема подорожани відвідали Наталю Кобринську, а також у її домі познайомилися з Ольгою Кобилянською), через села Велдіж (тепер Шевченкове Долинського району Івано-Франківської області), Сенечів (Долинського району Івано-Франківської області), Волосянку і Славське (Сколівського району Львівської області) до с. Волівця (Закарпатської області), сходження на гору Вержаву, спуск до м. Мукачева (Закарпатської області) і повернення до Галичини, а саме до с. Тухлі та м. Сколе (Львівської області).

Повернувшись з мандрівки, А. Маршинський планував невдовзі виїхати до Києва, оскільки мав доскласти у Київському університеті випускні іспити та з осені отримати учительську посаду. Проте останні два дні побуту у Львові цілковито змінили його долю. Негласний нагляд за подорожніми та квартирою І. Франка тривав, відбувався контроль за їхнім листуванням і пересуванням. У звіті дирекції поліції у Львові президії Міністерства внутрішніх справ у Відні від 15 серпня 1889 року значилося, що м. Сколе не випадково було обрано останнім пунктом мандрівки Петра Левковського (тобто А. Маршинського) та Богдана Городиського (псевдонім Б. Кістяківського), адже «останні повинні отримувати своє листування в Сколе, повіт Стрий, “до запитання”. Це тим більше викликає підозріння, що якраз в цій околиці, згідно з достовірними відомостями, зупинявся також відомий редактор Марков» [2, с. 125]. Реакція поліції на такі начебто «підозрілі» дії мандрівників не забарилася (подібно було зібрано й інформацію про І. Франка та Дегенів). Відтак 15 серпня 1889 року після ретельного обшуку арештовано С. Дегена, 16 серпня заарештували І. Франка. У результаті обшуку конфісковано кореспонденцію, яка, на думку поліції, була «таємничого» характеру і мала підтверджувати протизаконну діяльність. Ці ув'язнення стали несподіванкою для усіх учасників втягнутих у т. зв. процес «С. Дегена і товаришів» і викликали щонайменше здивування. «У Львові зупиняюся на два-три дні, мешкаю у п. Скородинського, [...], обідаю у Франка... – розповідав згодом А. Маршинський. – День другий... Якись тривожні чутки... Політичні арешти у Львові... Приходжу на обід – Франка арештовано... Всякі припущення, догадки... Вечером навідуємося з п. Скородинським – нема Франка. А я вже був налагодився на другий день виїжджати. Ще Франко напередодні навибрав мені для моєї “пачкарської” валізи зі свого складу купу книжок. Та валіза у нього в покою... Проходжуємося коло хати Франка, придумуємо, що робити. [...] Чи й до нас не завітають гості? Не забарились...» [5, с. 88]. Наступного дня, 17 серпня 1889 року, проведено обшук на квартирі А. Скородинського, останнього разом із

А. Маршинським арештовано і передано у розпорядження суду. Під час арешту поліція конфіскувала в А. Маршинського лист київських студентів «Голос української молоді» до редакції польської газети «Ognisko» [12, арк. 160–173]. Протягом 17–20 серпня серед затриманих і переданих у розпорядження суду були також Б. Кістяківський, М. Павлик, Н. і М. Дегени. Усім арештованим інкримінували порушення публічного спокою, виступи проти держави та ладу, що спрямовані на від'єднання Галичини від Австрійської імперії та приєднання її до Росії, належність до соціально-революційного таємного товариства, зв'язки з опозиційними елементами, вербування молоді для нелегальної діяльності.

Під час слідства І. Франко намагався відвести політичні звинувачення від київських гостей, усіляко підкреслюючи винятково рекреаційну та культурно-наукову мету їхнього приїзду до Галичини. Що ж стосується його зв'язків з А. Маршинським, то на допиті 18 серпня 1889 року письменник узагалі заперечував, що знайомий із ним. «З київських студентів, які сюди приїхали, мені представили студента Левковського, імені не згадували, а Маршинського не представляли мені як Маршинського, і я тільки тут, у в'язниці бачив на коридорі, як переходив Левковський, про якого я дізнався, що його прізвище Маршинський, і тому, отже, під час слідства в найкращій вірі свідчив, що не знаю Маршинського, бо, як я сказав, мені представили Маршинського як Левковського. Крім цього, додаю і те, що коли мене допитував у поліції п. Котовський для складення протоколу, на питання, чи знаю я Левковського, я відповів, що Левковського знаю», – пояснював І. Франко на допиті уже 17 вересня 1889 року [2, с. 130]. Чи дійсно І. Франко не знав справжнього прізвища людини, котра щодня ходила до нього на обід? Чи, може, намагався не виказувати зайвої інформації про київського студента, – того напевне не знаємо. Очевидно, під час знайомства з І. Франком у публічному місці А. Маршинський з метою конспірації відрекомендувався йому, М. Павликові, О. Маковеві та іншим як Петро Левківський (Левковський). Тому цілком ймовірно, що письменник міг і не знати істинного прізвища київського гостя. «...чому він назвав себе Левковським, не знаю, – говорив І. Франко слідчому Маєвському, – можу тільки догадуватися, що російський уряд нерадо дивиться на те, щоб тамтешня молодь мала зв'язки з нашою в Галичині й тому, можливо, Маршинський не хотів отримувати листи, які приходили з Росії, на власне прізвище, а на прізвище Левковського, яке тепер прийняв» [2, с. 130]. Хоч би як там було, але з усіх арештованих у справі «С. Дегена і товаришів» А. Маршинського І. Франко знав найменше, а тому його твердження на допиті виглядали цілком правдиво: «Маршинського знаю мало і про нього нічого не можу сказати, хіба те, що є спокійною людиною, тихою і маломовною, тому не знаю, чи також був би здібний до якоїсь пропаганди» [2, с. 133].

Слідство тривало два з половиною місяці. Жодних доказів, які б підтверджували підозри поліції та вказували на злочинну діяльність арештантів, не було знайдено. Серед допитуваних були також Я. Каспрович, Н. Кобринська, О. Колесса, О. Маковей, В. Охримович, К. Трильовський, О. Франко та ін. За відсутністю складу злочину протягом 20–26 жовтня 1889 року усіх арештованих було звільнено. І. Франко у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910) писав про цей процес

так: «Літом 1889 р. нас постигло нещастя. Наслідком якогось фальшивого доносу, а властиво тільки для кинення постраху між народ перед близькими виборами, уряд зробив нагінку на вільнодумні елементи східної Галичини. Арештовано зразу Вислоуха і ще деяких польських емігрантів, а потім арештовано також мене і Павлика та компанію київської університетської молодіжі, що прибула на літні ферії погостити в Галичині. Арештовано в тім числі росіян, генеральських дітей Сергія Дегена та його дві сестри, Богдана Кістяківського, студента Маршинського і ще декого з львівської молодіжі. Нас продержано три місяці в слідчій арешті, та, неважаючи на числення ревізії та судові допити, роблені по цілім краю, не знайдено нічого, хоч би для формулювання якого-будь оскарження, і випущено нас на волю, при чім одначе росіянам заборонено дальший побут в Австрії» [9, т. 41, с. 468]. У листопаді Б. Кістяківського вислано до Румунії, а А. Маршинського і С. Дегена – до Росії.

Процес І. Франка і А. Маршинського та інших киян мав виразне політичне забарвлення. Прикметно, що, як стверджував Ігор Чорновол, «ініціатива арештів належала не поліції, а намісництву. [...] У розпорядженні слідчого Маєвського, який вів цю справу, не було жодних фактів, які могли б стати основою обвинувачення арештованих. Більше того, йому було мало що відомо про погляди Драгоманова, прихильність до яких він хотів їм інкримінувати [...]» [10]. Очевидно, не випадковим варто уважати і те, що третій арешт письменника та його київських гостей відбувся напередодні виборів до сейму і приблизно у той самий час, що й судовий процес над соціалістом Б. Вислоухом і його товаришами. З останнім І. Франко мав добрі контакти і працював із ним у редакції «Kurjera Lwowskiego». Згодом А. Маршинський про цей арешт писав: «[...] не в цілях покарання нас і не для викорінення Драгоманівщини було піднято бучу. Просто треба було заховати на замок “русинських” кандидатів під час виборів до сойму. Використано було для того наші – киян – зносини з Франком і Павликом. Наводили на таку версію одночасні труси та арешти серед польських радикалів (редакторів “Kurjera Lwowskiego” Вислоуха і Г. Реваковича)» [5, с. 95].

Увесь цей судовий процес І. Франко у листі до М. Драгоманова від 23 листопада 1889 року назвав «Delirium des Zeitgeistes» [9, т. 49, с. 219]. Проте, якщо це «божевілля в дусі часу» з виходом із в'язниці для І. Франка закінчилося, то для київських гостей воно мало продовження. Відгомін про ув'язнення у Галичині докотився до Росії. Наприкінці серпня почалися арешти і в Наддніпрянській Україні. «Слідом за арештуванням нас, коли київські газети передрукували з львівських звістки про це, київська жандармерія поарештувала наших товаришів: Евг. Дегена, Арабажина, Лаппо-Данилевського, Синявського... [...] Арештованих тримали недовго, тепер, очевидно, чекають нашого повороту; по всіх ознаках, хочать викрити нашу організацію, роздути голосний політичний процес, від яких Київ за останні роки відзвичаївся», – писав у споминах Маршинський [5, с. 95–96]. Австро-угорська поліція передала матеріали слідства київській жандармерії. Відтак після повернення до Росії А. Маршинського та його друзів знову арештовано. Протягом листопада 1889 – березня 1890 років тривало слідство у Києві. Безперечно, контакти з І. Франком, листування з ним викликало у поліції чимало підозр. Тому під час допитів усі арештовані змушені були давати пояс-

нення про стосунки з галицьким літератором. Отож, А. Маршинський 16 листопада 1889 року про своє знайомство з письменником у київській царській жандармерії свідчив: «З Іваном Франком я познайомився по приїзді моему до Львова через Сергія Дегена, до того знайомий не був, з ним я познайомився як з відомим галицьким літератором, який міг дати корисні вказівки щодо наукових моїх занять... З Михайлом Павликом, галицьким літератором, я познайомився випадково при відвіданні Івана Франка...» [14, арк. 35 зв.]. Як і всі арештовані, А. Маршинський на допиті про свої контакти з письменником говорив дуже стримано й обережно.

А поза тим у цей-таки час підтримував приязні епістолярні зв'язки з І. Франком, а також виступив у газеті «Киевское слово» зі статтею «Приключения русского в Галиции» (1889. – 25.XI), у якій передав свої враження від мандрівки Галичиною. Цією публікацією зацікавився М. Драгоманов і в листі до І. Франка від 9/21 грудня 1889 року з Софії просив надіслати її для ознайомлення. Проте у відписі (б. д.) письменник повідомляв: «Статей Дегена (йдеться про “Письмо в редакцию” (Киевлянин. – 1889. – 19.IX). – *Н. Т.*) й Марша (тобто А. Маршинського. – *Н. Т.*) ми не маємо. Давно написали до Києва, щоб нам поприслали, тут вони будуть переложені на німецьке і подані міністрові, та ось уже кілька тижнів минає, а з Києва ні пари, ні духу» [9, т. 29, с. 228]. Обидві статті, С. Дегена і А. Маршинського, І. Франко згадав у своїй замітці без підпису «Wspomnienia z Galiciji» (Kurjer Lwowski. – 1889. – №344. – 12.XII. – S. 1).

В архіві письменника збереглося два листи А. Маршинського до І. Франка, з котрих видно, що адресант був добре поінформований про діяльність свого адресата у Галичині. Зокрема, у листі від 31 грудня 1889/ 12 січня 1890 року А. Маршинський вітав письменника з виходом журналу «Народ»: «Насилу тільки вчора мав пригоду побачити і переглянути Ваше “дітище” (тобто журнал “Народ”, перше число якого вийшло 1 січня 1890 р. – *Н. Т.*). Не сіяє воно блеском, не імponує пишним убранням, та зате родилось з здоровим організмом. Буде воно виростати помаленьку, живлячись не зіпсутими соками, та набиратись сили...[...] Витаю ж Вас з Вашим новорожденним і жичу йому довголіття, бо за все інше я певен» [11, с. 383–384; див. також: 4, с. 463]. У тому-таки листі А. Маршинський повідомляв письменника, що за місяць планує виїхати на роботу до Тифлісу (тепер м. Тбілісі у Грузії) і домовлявся з ним про подальші умови переписки та співпраці: «На сей раз користуюсь пригодою, щоб умовитись з Вами про дещо. З Тифлісу в лютім одберете гроші за “Народ” з адресою, на яку маєте висилати, може навіть з кількома адресами. Не вважайте, розумієсь, ні на незнаомі імена, ні на почерки, – так само і щодо листів, котрі може прийдеться надсилати до Вас; не вважайте також, що листи будуть висилатись з яких інших міст, а не з Тифлісу. Коли прийдеться Вам відповідати в почтовім ящику, то друкуйте: Теплив, А. М. нарешті підписом на моїх листах будуть літери Л. Г. Намітьте мені кілька питань, котрі б були Вам потрібні для “Народу” і котрими б я міг зайнятись в Тифлісі» [11, с. 384–385; див. також: 4, с. 464]. До Тифлісу А. Маршинський не поїхав. Слідство затягнулося ще на цілий рік. Діяла підписка про невиїзд його з Києва. Відтак у наступному листі до І. Франка від 7/19 лютого 1890 року він просив письменника заопікуватися у Львові своїм добрим знайомим з Манчестера, англійським адвокатом і журналістом Елленом,

що мав на день проїздом зупинися у Львові для знайомства з українською культурою [11, с. 431–432; див. також 4, с. 465]. І. Франко прохання товариша виконав. Про це свідчить лист письменника до М. Драгоманова від 5–7 березня 1890 року, у якому він писав: «Був у нас один англичанин переїздом з Києва; він поїхав на Пешт і Белград до Софії і, певно, бачився з Вами. Інтересна фігура» [9, т. 49, с. 235].

Наприкінці 1890 року обвинувальну справу на А. Маршинського припинено, а підписку про невиїзд знято. Проте під поліційним наглядом він залишався ще довго. Екзистенційним наслідком політичних процесів у Львові та Києві для А. Маршинського стало позбавлення права на науково-педагогічну працю. Окрім цього, його висилка з Києва була неминуча. Після закінчення університету працював коректором у друкарні Кульженка у Києві.

Навесні 1891 року виїхав до Латвії. З квітня 1891 року займав посаду в губернському правлінні, а згодом – в уряді суспільного опікування у Ризі. Листувався з М. Павликом, від котрого отримував у конвертах часопис «Народ». Про переписку А. Маршинського з І. Франком у цей період відомостей немає. Проте цілком імовірно, що якщо така кореспонденція велася, то обоє адресатів провадили її украй таємно і максимально конфіденційно. Про це свідчить цитований вище лист А. Маршинського до І. Франка від 31 грудня 1889 / 12 січня 1890 року, а також лист Н. Деген до І. Франка від 4 січня 1890 року, з якого довідуємося, що кореспонденцію не надсилали поштою, а принагідно секретно передавали з рук у руки через знайомих, довірених осіб тощо [11, с. 391–394]. Та й сам І. Франко у листі до М. Драгоманова від 5–7 березня 1890 року писав: «Ми прямо з молодими людьми не маємо ніякої кореспонденції. Чи довго вони там будуть такі паралізовані страхом, святий знає» [9, т. 49, с. 235]. Хоч би як там було, але навіть у далекій Латвії, А. Маршинський звертався до творчості І. Франка. Зокрема опублікував у газеті «Рижский вестник» під криптонімом «М.» російською мовою переклади оповідань письменника «До світла» (1892. – № 274–277. – 12, 14–16. XII), «Історія моєї січкарні» (1892. – № 283. – 23. XII), «Цигани» (1893. – № 35–37. – 13, 15, 16. II), «Два приятелі» (1893. – № 100. – 8. V). У примітці до першого перекладу містилися також короткі біографічні відомості про І. Франка. Тоді-таки А. Маршинський переклав і оповідання І. Франка «На дні». Проте редакція «Рижского вестника» відмовилася публікувати цей твір, очевидно, через цензурну заборону його друку в Російській імперії [2, с. 141].

У 1894 році А. Маршинський переїхав до Естонії, де працював податковим інспектором у м. Арнсбурзі (тепер м. Куресаре), а у 1899–1909 роках – у Дорпаті (тепер м. Тарту). З 1910 року – начальник відділу скарбової палати у Ризі та водночас викладач історії літератури у приватній реальній школі. З 1912 року – ревізор в управлінні державними ощадними касами у Петербурзі, а з 1916 року – директор ощадної каси у Катеринославі.

З 1917 року директор департаменту фінансових справ Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, у жовтні 1919 – травні 1920 років – віце-міністр фінансів в уряді Української Народної Республіки періоду Директорії. 1920 року – емігрував до Польщі, де у 1921–1922 роках працював викладачем української еміграційної гімназії у

м. Тарнові. З осені 1922 року. А. Маршинський – учитель української мови і літератури спочатку у Добромільській, а потім у Долинській гімназіях Галичини. У травні 1923 року переїхав до Чехословаччини. З 1923 року – викладач українознавства в садівничій школі м. Мельника, з 1924 року – лектор історії України та українського письменства Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі. Помер 30 липня 1929 року у м. Празі (Чеська Республіка). Похований на Ольшанському цвинтарі у Празі.

У празький період життя активно працював як мемуарист. Зокрема опублікував у львівському альманасі «Дніпро» «Спомини (1884–1888)» (1923), «Поїздка в Галичину в 1889 р.» (1924), «На могилу невідомому воякові» (1925), «З днів Sturm und Drang’у» (1928), «Спокуса» (1929), «З життя Вол. Самійленка» (1930). У тому-таки виданні 1926 року, за твердженням Федора Погребенника, вийшли і «Спогади про Івана Франка» авторства Маршинського [8]. Проте календар-альманах «Дніпро» за 1926 рік узагалі не виходив [13]. Можливо, спогади про І. Франка так і залишилися неопублікованими в архіві мемуариста. Подальша їх доля невідома. Увесь свій архів А. Маршинський заповів передати після смерті Музеєві визвольної боротьби України в Празі. Очевидно, у ньому містилося чимало цінних документів (зокрема, можливо, і про взаємини з І. Франком), проте незавидна доля Музею (проіснував до 1948 року і був ліквідований комуністичною владою Чехо-Словаччини) та його фондів (вивезені до СРСР) не дає змоги говорити про це докладніше.

Зокрема, А. Маршинський належав до покоління свідомої української творчої молоді, яка формувалася і виховувалася під впливом І. Франка, але згодом пішла своїм історичним шляхом. Відомостей про контакти (особисті, творчі, громадські) І. Франка і А. Маршинського після висилки останнього з Києва немає. Можливо, розвіялись ілюзії молодості і з часом дещо зменшився пієтет до авторитетів, а можливо, умови поліцейського стеження не дозволяли на ближчі взаємини. Але незаперечним є той факт, що А. Маршинський, як і І. Франко, до кінця життя був відданий українській ідеї, культурі і державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* Велетень думки і праці / Михайло Возняк. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1958. – 404 с.
2. *Іван Франко.* Документи і матеріали 1856–1965. – К. : Наукова думка, 1966. – 544 с.
3. *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В. І. Калинович. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 156 с.
4. *Листи Аполлінарія Маршинського до Івана Франка / упоряд. тексту і комент. Н. Тихолоз // Вісник Львівського університету.* – Львів, 2012. – С. 463–465. – (Серія журналістика ; вип. 36).
5. *Маршинський А.* Поїздка в Галичину в 1889 р. (Зі споминів) / А. Маршинський // *Дніпро.* Календар-альманах. – Львів, 1924. – С. 82–101.
6. *Маршинський А.* Спомини (1884–1888) / Аполлінарій Маршинський // *Дніпро.* Календар-альманах. – Львів, 1923. – С. 92–104.
7. *Охримович В.* Моя пригода з шибеницею. (Спомин про неймовірний та правдивий

- епізод) / В. Охримович // Привіт Іванови Франкови в сорокп'яті його письменської праці. 1874–1914: Літературно-науковий збірник. – Львів : Накладом ювілейного комітету, 1916. – С. 161–164.
8. *Погребенник Ф. П.* Маршинський Аполлінарій / Ф. П. Погребенник // УЛЕ. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. – Т. 3. – С. 309.
  9. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
  10. *Чорновол І.* Поляки й українці у внутрішній та зовнішній політиці Австро-Угорщини [Електронний ресурс]. [Цит. 2012, 26 вересня] / І. Чорновол. – Режим доступу : <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/chornovol-1.htm>

Архівні джерела

11. ІЛШ. – Ф. 3. – № 1605.
12. ЦДДА у м. Львові. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 129.
13. ЦДДА у м. Львові. – Ф. 786. – Спр. 76.
14. ЦДДА України у Києві. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. № 460.

*Стаття надійшла до редакції 09.10.2015
Прийнята до друку 18.10.2015*

«DELIRIUM DES ZEITGEISTES»: IVAN FRANKO AND APOLLINARIY MARSHYNSKYI WITH THE REFERENCE TO THE EPOCHE

Nataliya TYKHOLAZ

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: ntycholoz@ukr.net*

The interpersonal and creative relationships between Ivan Franko and Apollinariy Marshynskiy are considered on the basis of epistolary, memoir sources and archives. The time line of their acquaintance is investigated, along with detective aspects, related to the arrest of I. Franko and A. Marshynskiy in 1889.

Keywords: arrest, Old Kyiv Community, «S. Degen and comrades» case, memoirs, correspondence.